

DOI: 10.31548/hspedagog2021.04.083

УДК 316:362:364.326

**МАТЕРИНСТВО ТА КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНІ ТРАДИЦІЇ****НАКОНЕЧНА А. В.**, старший викладач кафедри соціальної роботи та реабілітації*Національний університет біоресурсів і природокористування України**E-mail: [nakonechnaya.a.v@nubip.edu.ua](mailto:nakonechnaya.a.v@nubip.edu.ua)***ORCID** 0000-0002-7251-6351

**Анотація.** В статті викладено цілісне бачення феномена материнства в контексті культурно-історичних традицій. Визначено, що материнство виступає як специфічний феномен сучасного життя, унікальний механізм фізичного і соціокультурного відтворення людини. Показаний взаємозв'язок материнства з розвитком культури. Описано, що спочатку для дитини культурний простір зосереджується навколо матері.

**Ключові слова:** материнство, феномен материнства, дитина, культурноісторичні традиції, соціокультура, звичаї, традиції, суспільство, людина.

**Актуальність.** Положення жінки в соціумі, її місце та роль в різноманітній системі суспільних відносин, завжди були пов'язані з материнством. Про це засвідчують багато чисельні образи жінок, зафіксовані і збережені у різноманітних формах матеріальної та духовної культури [1]. Сучасна концепція пренатального виховання почала розвиватися з утворенням «Всесвітньої організації національних асоціацій пренатального виховання» (ОМАЕР) та активності її президента А. Бертіна [3]. Одна з основних цілей ОМАЕР – просвіта подружніх пар в питаннях здорового материнства і батьківства та гармонійний розвиток дітей, які мають народитися [2]. Сьогодні спостерігається консервативний стереотип сприйняття жінки, її призначення. Науково-технічні, соціально-політичні перетворення призвели до підвищення освітнього та професійного рівнів жінок, зростанню їх ролі в усіх сферах громадського життя, та одночасно сприяли виникненню таких явищ, як криза сім'ї, девальвація материнства на соціальному та індивідуальному рівнях. Це призвело до маси проблем,

спорів, питань про те, що нас очікує у майбутньому, що буде з людством, як воно зможе вижити, як буде відтворюватися в фізичному і соціальному планах [1]. Описані підходи, не дивлячись на суттєві відмінності, поєднує те, що материнство розглядається та оцінюється як одна із соціальних функцій жінки, в той час як явно відчувається потреба в дослідженні материнства як якісної цілісності. Розглядаючи проблему з цих позицій, материнство виступає як одне з найбільш значущих явищ культури. З співчуттям можна констатувати, що материнство як тема дослідження в філософії, в соціальних та природничих науках не достатньо розроблена. За цим стоїть недостатня визначність поняття материнства, яке по своєму обсягу, змісту і значимості є фундаментальним для життя суспільства [10]. У зв'язку з цим зафіксоване зростання науково-дослідницького інтересу до жіночої проблематики, а також виникло багато концепцій та відповідно шляхів рішення жіночих проблем.

**Аналіз останніх джерел та публікацій.** Дослідження материнства

в різних теоретичних напрямках показало широту вивчення даного питання. Кожний окремих напрям розглядає материнство в рамках своїх концепцій. Данні різних наук: археології, етнографії, історії мистецтва, релігії, філософії дають багатоаспектний матеріал для наукового аналізу зв'язку материнства з розвитком культури [1]. При всій різноманітності існуючих напрямків та концепцій їх можна звести до двох основних підходів [2]. Перший з них можна назвати традиційним чи патріархальним. В рамках такого підходу материнство розглядається з природно-біологічних позицій та представляється єдиною формою самореалізації жінки, призначене їй від природи. Версія природно-біологічного призначення жінки має давню історію. Мислителі минулого, починаючи з старовини та до ХХ століття, розглядали жінку як знаряддя продовження роду та вважали материнство головним призначенням жінки. Дуже цікавий погляд на материнство виразив К. Г. Юнг, запропонувавши цілий ряд архетипів материнства: від жінки, яка повністю втрачає себе і розчиняється в материнстві, проживаючи тим самим не своє життя, а життя своїх дітей, заважаючи при цьому їх власної самоідентичності, до жінки, холодної до материнства. К. Г. Юнг вважав, що «мати - перший світ дитини і останній світ дорослого» [12]. Англійський педіатр і психоаналітик Д. Віннікот, який ввів в психоаналіз нове поняття «досить хороша мати» знявши з жіночих плечей тягар непомірної відповідальності, яку повинна була відчувати кожна жінка, яка вирішила стати матір'ю (теорія об'єктних відносин) [6]. «Досить хороша», в розумінні Віннікота, це та мати, яка здатна відчувати малюка і адекватно задовольняти його первинні потреби,

що не привносить в цей процес своїх надмірних страхів або бажань. Д.Віннікот одним з перших описав той особливий стан злиття з дитиною, в якому знаходиться кожна молода мати. Цей стан є у будь-якої жінки, якщо вона довіряє своїм почуттям і тілу, не звертаючи уваги на привнесені ззовні директивні установки. Револьюційність ідей Д.Віннікота виявлялася в тому, що він дав жінці можливість не прагнути бути ідеальною, а рекомендував їй бути самою собою і віддатися своїм інстинктам [6]. Сучасність представляє нам унікальну можливість порівняльного аналізу різних типів культур, як традиційних з домінуванням матріархальних або патріархальних цінностей, так і біархатних, які відображають кардинальні зрушення в розвитку суспільства, в суспільній свідомості, що пов'язано з змінами положення жінки в соціумі.

**Мета статті** теоретично обґрунтувати вивчення проблеми материнства з позиції культурно-історичних традицій.

**Методи.** Аналіз, синтез, узагальнення, порівняння.

**Результати.** Безсумнівно, всебічне дослідження такого складного і унікального явища, як материнство, неможливо здійснити в рамках одного наукового напрямку, потрібні дослідження, міждисциплінарного характеру. Філософсько-культурологічний аналіз, дозволив по-перше, виявити соціокультурну роль материнства; по-друге, показати, що різні грані розгляду материнства диктуються саме культурою; по-третє, визначити, які форми сві домості можуть бути репрезентантами материнства як виразної якісної цілісності; в четвертих, обозначити в цілому дослідницьке поле проблеми материнства, яке представлено

різноманітними областями знань, показав специфіку їх розгляду та цілісного бачення феномена материнства [11]. В соціально-філософській літературі виділяють чотири основних напрямки в дослідженні вищевказаних проблем: патріархальне, економічне, демографічне та егалітарне [8]. З одного боку, будучи основною категорією свідомості, образ матері, включаючись в різні сукупності значень, символів суспільної свідомості, присвоюється суб'єктом, заломлюється через його систему цінностей і світогляд, отримуючи той чи інший зміст, задає відношення суб'єктів щодо реальності. З іншого боку, будучи інтегративним відображенням материнства як явища, характерного для конкретної соціокультурної реальності, і регулятором поведінки суб'єктів, образ матері накладає відбиток на реалізацію материнських функцій. Такий підхід, можливо здійснити на базі філософсько-культурологічного аналізу, який веде до теоретичного відтворення цілісного образу материнства як феномена культури [10]. У широкому спектрі проявів материнства кожна наука поглиблено вивчає свій аспект. В психологічних дослідженнях приділяють увагу психологічній готовності жінки до материнства, та форми девіантної поведінки матерів. В соціологічних дослідженнях описані оптимальні моделі відтворення населення. Фізіологів більш цікавлять соматичні зміни у вагітної жінки [5]. Але всім цим дослідженням, на наш погляд, не вистачає важливих компонентів: визначення духовної сутності материнства, моральних основ в його проявах, ідеалів материнства в тій чи іншій культурі, виявлення їх світоглядної, аксіологічної і моральної обумовленості [8]. На думку

І. Б. Добрякова для реалізації вказаних задач материнство потрібно розглядати з наступних основних позицій: – по-перше, в культурно-історичному контексті як специфічний механізм трансляції культури, необхідно приділити увагу особливостям розвитку суспільства, його зрілості, характеру взаємостосунків між статями, як певний символ, художній образ, вищу моральну цінність, втілення таких якостей, як любов, жертвовність, відповідальність;

- по-друге, з точки зору суспільства, розглянути механізм фізичного та соціального відтворення людини, форму розділення праці по статевим ознакам, визначаючим соціальний статус представників різних статей, різних груп жінок (тих у кого є діти, бездітних, заміжніх, незаміжніх); - по-третє, необхідно приділити увагу сім'ї, реалізації її основних функцій, проблеми батьківства, взаємостосунки різних поколінь, моделей сімейних відносин; - в четвертих, розвиток особистості жінки, який несе важливу соціальну функцію, період життя, форму самореалізації [7].

Новіші дослідження в різних областях науки створюють нові грані розгляду проблеми материнства, висуваючи на перший план саме соціокультурний аспект, роблячи нагальною необхідність спеціального розгляду материнства в плані його соціокультурної ролі і тих змін, які відбуваються в сім'ї, в суспільстві, в соціальному становищі жінки, її життєвому укладі, в її сімейних і позасімейних орієнтаціях [7]. Філософсько-культурологічний аналіз феномена материнства дозволяє визначити його соціокультурну значимість в процесі пошуку нової парадигми культури, вироблення біархатних орієнтирів її розвитку. В той

же час, як вказують А. І. Антонов і В. М. Медков становлення материнства як соціального інституту стало важливим етапом в історії людського суспільства [2]. Шанування і повагу жінки-матері, материнське благословення, материнські руки, материнська любов і відданість оспівані поетами, художниками, музикантами всіх часів і народів. У творах мистецтва, в народному фольклорі, піснях і казках, легендах і прислів'ях, навіть в назвах квітів (мати-й-мачуха) відбилосся розуміння материнства як найважливішої основи загальнокультурного розвитку. Досліджуючи сутність материнства, як культурологічної складової А. І. Антонов, В. М. Медков вказують, що важливим для розуміння соціокультурного феномену материнства, необхідно враховувати наступні напрями: - материнство як соціокультурний феномен імпліцитно містить в собі генезис всієї людської культури, всього суспільно-історичного, морального і сімейного досвіду людства; - сутність материнства може бути зрозуміла тільки в повному контексті всієї культури, причому не як її частина або сторона, а як її типологічна характеристика, яка виражається в певних параметрах: матриархальних цінностях, орієнтирах культури, що відображають систему спорідненості і відповідну їй організацію суспільства; - соціокультурна роль материнства полягає в тому, що вона виступає в якості основи міжпоколінної трансмісії культури, передачі базових цінностей культури, збереження її постфігуративних елементів, забезпечуючи тим самим її стійкість і стабільність; - материнство в соціокультурному плані пов'язано з більш архаїчними пластами культури; матрицентрізм характеризується центральним становищем жінки в

соціальній структурі та релігії, закріплюється в культурі єдиного жіночого божества; з поваленням материнського права починається формування патріархатної ідеології, що розглядає мати як тимчасове і несуттєве вмістилище дитини; - зміна соціального статусу материнства в сучасному українському суспільстві свідчить про невизнання і неусвідомлення материнства як унікально-тотальної соціальної діяльності, фундаментальної для життя суспільства, що призводить до формування ідеології антиматеринства, дітофобії, демографічній кризі; - у соціокультурному плані материнство несе в собі єдність біологічного і соціального, задається природно-статевим диморфізмом; материнська роль являє собою константу, що володіє міжкультурної універсальністю, в той час як роль батька більш рухлива і амбівалентна; - специфіка материнства як механізму соціалізації полягає в тому, що воно, формуючи соціально необхідні якості, перш за все, закладає фундамент культури, базових цінностей, створює життєво важливий культурний простір; у цьому сенсі материнство є унікальним механізмом соціокультурізації, тому незамінність материнства пов'язана з материнською любов'ю як його сутнісної характеристикою; - материнство є для жінки внутрішньо сутнісною детермі -нантою системи життєвих цінностей, найважливішою формою самореалізації [2].

Материнство як соціальний інститут створило особливе культурне середовище, нову соціальність культури "матріцентрізм". Найважливішим його результатом стала актуалізація, розгортання можливостей, закладених в людині природою, накопичення і освоєння

культурних цінностей, сама ідея окультурення людини, то, що зазвичай називають соціалізацією, соціокультурізацією.

Соціокультурізація - тому, що власне соціалізація - це акцент більшою мірою на розвиток соціальних якостей, підготовка до виконання соціальних ролей, засвоєння відповідних цінностей, а з материнством пов'язано, освоєння в цілому людської культури як соціальної якості людського буття, що характеризує перехід від тваринного стану до сфери свого людського буття. Таким чином ядром культури є ціннісні пріоритети, які передаються на початку життя від матері до дитини. Вони не оцінюються з точки зору "добре" або "погано", а існують як даність і є тими цеглинками, з яких згодом будується особистість. Ціннісні пріоритети задаються матір'ю, а потім коригуються суспільством, зберігаються і передаються з покоління в покоління. Коли суспільство переживає кризу, як це буває в періоди сильних соціальних потрясінь, ця тонка нитка культурної трансмісії рветься. У такі періоди чи не єдиним соціальним осередком, де зберігаються і передаються базові цінності, є ставлення «мати – дитина». Саме через жінку-матір передавалися і зберігалися моральні цінності, які затребувані на рівні суспільства, такі як гуманізм, милосердя, визнання цінності людського життя, співчуття слабким і знедоленим [11]. У наші дні соціальне життя України пронизане гострими, а часом і драматичними колізіями, відбувається крутий поворот в історичному розвитку країни, змінюється весь лад духовних цінностей народу, що збагатив світову культуру своїм унікальним досвідом. Сьогодні настав час подолати кризу, яка загрожує знищити нашу культуру, перервати потужний струм давніх

традицій, що забезпечували стійкість і виживання українського суспільства? І в цьому нам може допомогти звернення до таких неминущих цінностей, як відродження шанування і благоговіння перед матір'ю та любов до Батьківщини.

### **Висновки і перспективи.**

1. Материнство, поряд з традицією і за допомогою неї, виступає одним з механізмів трансляції культурних цінностей. З материнством пов'язані багато культових обрядів і ритуалів, що зустрічаються практично у всіх народів світу, які знайшли своє відображення у фольклорі, міфологічних і релігійних уявленнях.

2. Зважаючи на виняткову значущість материнства для духовного відродження суспільства необхідно в сучасних умовах, збагачуючи колишні традиції, створювати нові. Йдеться мова про відновлення культури матері, поваги до материнської праці, вихованні почуття відданості і любові до матері. На це вказує весь багатовіковий досвід та культурно-історичні традиції людства.

3. Мати, що сидить біля колиски дитини, мріє про світ, про добро, про продовження життя. Поки жінки будуть народжувати дітей, продовжуючи традиції материнства, материнської любові, успадковані в безперервній зміні поколінь, у людства є надія на майбутнє. Люди повинні зберігати і оберігати почуття материнства, як одне з головних надбань людського роду, як символ, що визначає майбутнє.

### **Використана література**

1. Андреева Г.М. Социальная психология. Учебник для высших учебных заведений. —М.: Аспект Пресс, 2001. – 284 с.

3. Андреева Н.И. Женщина и общество: социально-философский

аспект. Автореф. канд. дис. Ставрополь, 1994. - 23 с.

2. Антонов А.И., Медков В.М. Социология семьи. М.:Изд-во МГУ. 996.-304 с.

3. Бертін А. Виховання в утробі матері. М .: МНВО «Життя», 1992. 25 с.

4. Библер В.С. От наукоучения к логике культуры: два философских введения в XXI век. - М.: Политиздат, 1991,-413с.

5. Брутман В., Радионова М. Формирование привязанности матери к ребенку в период беременности // Вопросы психологии, 1997. – № 6. – С. 38-47.

6. Винникот Д. Маленькие дети и их матери. – М., 1998.

7. Добряков І.Б. Перинатальна психологія. СПб .: Пітер, 2010. 272 с.

8. Кляйн М. Розвиток в психоаналізі. М .: Акад. проект, 2001. 320 с.

9. Мещерякова С. Психологическая готовность к материнству // Вопросы психологии, 2000. – №5. – С. 18-27.

10. Проскурняк О. Чинники та етапи становлення материнства // Практична психологія та соціальна робота, 2007. – №3. – С. 13-16.

11. Филиппова Г. Материнство: сравнительно-психологический подход // Психологический журнал, 1999. – №5. – С. 81-88. 12. Юнг К.Г. Архетип і символ. М .: Ренесанс, 1991. 65 с.

## MOTHERHOOD AND CULTURAL AND HISTORICAL TRADITIONS

Nakonechnaya A. V.

**Abstract.** *The problem of the relationship and interaction of motherhood with the development of culture became very serious and very significant. It requires consistent scientific research and philosophical generalization. The article presents a holistic vision of the phenomenon of motherhood in the context of culture. The motherhood considered from these positions acts as the specific phenomenon of our existence, the unique mechanism of physical and sociocultural reproduction of the person. In a sense, motherhood can be seen as a center that forms culture, because initially the cultural space for the child is concentrated around the mother.*

**Key words:** *motherhood, cultural and historical traditions, socioculture, customs, traditions, society, person.*